

TOMÁŠ HÁLA / 29. 4. 2020

Pozor, vizita!

Nemocnice jako místo, kde se člověk ocitá většinou z nutnosti vyžadované jeho zdravotním stavem a kde se během čekání na vyléčení dostává za pomoci lékařského personálu blíže ke své podstatě, zaujalo režiséra Karla Kachyni několikrát. Zatímco ve *Vysoké zdi* (1963) byla nemocnice přítomna zejména prostřednictvím zahrady, využívané pacienty k vycházkám, ve *Směšném pánovi* (1969) se děj na dvě třetiny své délky uzavřel do stěn oddělení chirurgie, kde se titulní hrdina zotavuje po operaci srdce. S těžkou diagnózou obrny se na nemocničním lůžku potýká i malý Adam ve filmu *Už zase skáču přes kaluže* (1970). V osmdesátých letech se Kachyňa do zdravotnického zařízení „podíval“ díky branaldovským adaptacím (*Pozor, vizita!*, 1981, *Sestřičky*, 1983) a televiznímu filmu *Počítání oveček* (1981) třikrát a v devadesátých letech se tak stalo jednou – v melodramatu *Městem chodí Mikuláš* (1992).

Na počátku vzniku filmu *Pozor, vizita!* byla kniha Adolfa Branalda *Vizita*, poprvé vydaná v roce 1967. V rozsáhlém svazku se autor zabýval každodenním životem hrdinů v padesátých a hlavně šedesátých letech, spjatých s okresní nemocnicí. Fakta při tom propojoval s fabulacemi, vyprávění místy dával až reportážní charakter. V románu se prolínaly tři hlavní dějové linie. Jedna byla věnována bacilonosiči, starému Prepslovi, uzavřeném na infekčním oddělení. Druhá mladičké sestře Marii, poslané za opominutí povinné péče z nemocnice na venkov. Třetí chirurgu Pařízkovi, novému primáři, který se sžívá s neznámým prostředím, plného očekávání, ale i nedůvěry. Kachyňa se ve spolupráci se zkušeným scenáristou Vladimírem Borem rozhodli adaptovat patrně nejobtížnější románovou linii, v níž děj je omezen nejen prostorem, ale i akcí. Tu z velké části nahrazuje mluvené slovo postav. Prim mezi nimi zaujímá už zmiňovaný Alois Prepsl, zvaný též „Kadet“, světoběžník a tulák bez rodiny, který svými historkami baví sebe i okolí.

Kachyňa a Bor už při psaní scénáře mysleli na Rudolfa Hrušínského jako představitele hlavní role, což byla nesporně šťastná volba, i když vzhledem k předloze měl být

filmový Prepsl ještě starší.[1] Navíc přistoupili k úpravám, díky kterým hrdinův tragikomický osud nahlídli v dalších perspektivách. V románu se na Prepslův pokoj dostane staříček Josef Bartůněk, charakterově od spolupacienta výrazně odlišný a navíc otec asi šesti dětí. Potomkům vyhovuje, že se o něj nemusí starat, o to víc je zajímají tatínkovy peníze. Když se Otecko, jak je Bartůněk v nemocnici nazýván, vzepře jejich hamižnosti, přestanou s ním udržovat kontakt a osamělý muž brzy poté zemře. Ve filmu se ho zásluhou Prepslovy intervence ujme nejmladší dcera.

Zcela novou zápletku do Kachyňova a Borova zpracování přináší postava šestnáctileté Manky, rovněž bacilonosičky, která vyrůstá v dětském domově. Prepsla eroticky přitahuje, snad mu připomíná jednu z jeho prvních lásek Maruš, zároveň je vděčnou parťačkou jeho nikotinových neřestí a myšlenek na útěk z nemocnice. V literární předloze se hrdina pokusí jen o jeden únik, který je zachován i ve filmu: když na začátku vyprávění Prepsl zmizí do nedaleké hospody. Ve filmové adaptaci se po Mančině operaci žlučníku vydají spolu za město, ale hned po první společné noci ve venkovské stodole, kdy se Prepsl zachová k dívce otcovsky a nikoliv jako mileneček, dojde u nich k vystřízlivění, které oba desperáty rozdělí.[2] Ke třetímu útěku se odhodlá Prepsl sám na samém konci filmu, když se pokouší najít zalíbení v uklízečce Katce, která je v knize okrajovou postavou. Vdova, věkově mu bližší, přijímá jeho dvoření s až příliš otevřenou náručí, čehož se on, svébytný vyznavač svobodného života, přirozeně zalekne. [3]

Kachyňův film pojednal Prepslův příběh v nejednoznačném žánrovém klíči. Nejčastěji byl označován za psychologický film, případně jako tragikomedie. Motiv touhy po svobodě jej přibližoval k podobnosti, čemuž nahrávalo i to, že se v ději na realie socialistického života odkazuje minimálně. Kdyby se během úvodních titulků neodehrála nejdramatičtější část filmu – plošný zásah lékařů kvůli epidemii střevního tyfu s explicitním vrocením 1960 – patrně bychom mluvili o jakémsi modrošedozeleném bezčasí. Do podobně neurčitých odpovědí se dostaneme, když se pokusíme odpovědět, o čem film *Pozor, vizita!* vlastně je. O svobodě, o chuti žít nepříznivým okolnostem navzdory, o působivosti lidského vyprávění a pradávne potřebě těmto vyprávěním naslouchat?

Nejednoznačnost filmu, ať už žánrová, nebo tematická, patrně souvisí s jeho hlavní postavou – panem Prepslem –, která se rovněž brání jednoduchým charakteristikám.

Jsou jeho pestré zážitky pravdivé, nebo jde o výmysly? Jaký je jeho vztah k ženám? Proč se nikdy neusadil? Proč nectí pravidla izolace, když může nakazit ostatní? Důvodů, proč nám nemusí být sympatický, není málo, ale díky Hrušínského obsazení a situacím, do nichž se v průběhu děje dostává, si přízeň diváků získá. Vrcholem jeho dobrých skutků je okamžik, když z balkonu nemocničního pokoje vynadá Oteckovým nevděčným dětem za jejich sobectví a následně zjedná tatínkovo přijetí u jeho nejmladší dcery, která jako jediná od svého rodiče nikdy nic nechtěla.

Samotný Kachyňa mluvil při natáčení filmu *Pozor, vizita!* o „medailonu jednoho herce“, [4] což by však bylo nespravedlivé vůči ostatním představitelům, jejichž výkony jsou rovněž brilantní. Asi nejvíc práce dalo filmařům obsazení dospívající Manky. Po konkurzech padla volba na tehdejší konzervatoristku Veroniku Jeníkovou, která touto rolí na sebe poprvé výrazně upozornila – a obstála.[5] Výtečný je slovenský herec Ľudovít Greššo jako Otecko Bartůněk, kterého od češtiny namluvil Ota Sklenčka. Proti svému typu je to postavy neatraktivní brýlaté sestřičky Růženy obsazena Libuše Švormová. Rázovitá uklízečka Katka nemohla mít lepší ztvárnění, než jaké jí dala Blažena Holišová. Jisté tajemství, profesní i osobnostní, cítíme u dezinfektora Kafky v podání Josefa Somra. V roli primáře Vojtěcha je přesný Bořivoj Navrátil, častý představitel lékařů v Kachyňově filmografii.[6] Méně zdařile vyšly Oteckovy děti (snad s výjimkou Miroslava Moravce). V samotném scénáři neměly více prostoru a v podání vybraných herců a hereček se z nich staly karikatury.

Ocenění si zaslouží kamera Jana Čuříka, který si musel poradit s malým prostorem nemocničních interiérů. Jeho záběrování je věcné, bez zbytečných efektů. Natáčelo se ve čtvrtém pavilonu psychiatrické léčebny v pražských Bohnicích, kde pro účely filmu vznikl i balkon, kam chodívá Prepsl kouřit a odkud vyplísni Bartůňkovo potomstvo. Pro interiéry Kafkova pracoviště se ukázala vyhovující budova dezinfekce ve Vinohradské nemocnici.

Pod hudbou je podepsán další Kachyňův častý spolupracovník Luboš Fišer, který ve svých kompozicích místy sklouzává k sentimentu (scény po večerce, kdy se na pokojích rozsvítí nouzová osvětlení). Jako celek však film do něj nikdy nepadne, navzdory tomu, že ani zde nechybí režisérův oblíbený motiv Vánoc (který má svůj precedens v literární předloze), kdy atmosféra doléhá na člověka emocionálněji než obvykle.[7] V odloučení od rodiny, jež pobyt v nemocnici vyžaduje, se pocity smutku

ještě násobí. Zde však tuto vánoční rozcitlivělost Kachyňa s Borem shodí obhroublou anekdotou o Vůdcově stanu, již Prespl vypráví neodbytné uklízečce Katce, a posunou děj rychle vpřed.[8]

V době uvedení filmu *Pozor, vizita!* se Karlu Kachyňovi za něj dostalo odborného uznání, které ale nebylo bezvýhradné. Kritika ocenila v režisérově stylu posun ke střízlivosti bez snové poetizace, jež v jiných jeho filmech vyznívala až násilně. Vytýkala mu však společenskou vyvázanost příběhu, izolovanost od dobových událostí, s nimiž je člověk v průběhu svého života chtě nechtě konfrontován.[9] Jako jednoznačný klad viděla obsazení Rudolfa Hrušínského do postavy Prepsla, v jehož bájeslovné upovídání nacházela paralely s jinými hrdiny: Haškovým Švejkem a strýcem Pepinem, pábitem z novel Bohumila Hrabala.[10]

O dva roky později se Kachyňa k Branaldově románu *Vizita* vrátil a převedl do filmové podoby dějovou linii, spojenou se zdravotní sestrou Marií Sahulovou a jejímu působení v zapadlých vesnicích a samotách padesátých let minulého století. Přestože *Sestřičky* zaznamenaly v době uvedení značný divácký ohlas (nemalou zásluhu na tom mělo akcentování erotických motivů, tehdy publiku málo dostupných), úrovně první adaptace románu Adolfa Branalda nedosáhly.[11] Naproti tomu film *Pozor, vizita!* i bez výraznějšího nadbíhání divákovi vypověděl o člověku něco podstatného způsobem, který se neomezoval na jednoznačné žánrové a tematické zařazení, a přitom jádro sdělení zasáhl poměrně přesně.

Pozor, vizita! (ČSSR 1981), režie: Karel Kachyňa, scénář: Vladimír Bor, K. Kachyňa – podle románu Adolfa Branalda *Vizita*, kamera: Jan Čuřík, hudba: Luboš Fišer, hrají: Rudolf Hrušínský, Veronika Jeníková, Ľudovít Greššo, Libuše Švormová, Blažena Holíšová, Josef Somr, Bořivoj Navrátil, Miroslav Moravec, Jiřina Jelenská, Lenka Pichlíková a další. Filmové studio Barrandov, 88 min.

Poznámky:

[1] Kadetovi je na začátku knihy sedmdesát pět let, Hrušínskému v době natáčení filmu bylo šedesát jedna.

[2] Přestože motiv Manky v knize chybí, nakladatelství XYZ v roce 2010 na obálku svého vydání Branaldovy knihy umístilo fotografii z Kachyňova filmu, kde Prepsl leží

s Mankou na seně.

[3] Filmovým přepisem Branaldova románu se podrobněji zabýval literární vědec Pavel Janoušek, viz Janoušek, P., Pozor, změna! Nad filmovou adaptací románu Adolfa Branalda. *Tvorba*, č. 40 (6. 10.), 1982, příl. Kmen, s. 11. Srovnání filmu s knihou, zejména s ohledem na pojetí hlavní postavy Prepsla, tvoří podstatnou část recenze Milana Hanuše, viz Hanuš, M., Pozor, vizita! *Scéna*, č. 4 (26. 2.), 1982, s. 5.

Sám autor předlohy byl s filmovou adaptací spokojen a vzhledem k úpravám, jichž se filmaři dopustili, ji označil za „chlapecké drama“. Viz Adolf Branald, Pozor, vizita! *Ahoj na sobotu*, č. 4 (22. 1.), 1982, s. 5.

[4] Bechtoldová, Alena, Pozor, vizita! *Kino*, č. 21 (20.10.), 1981, s. 5.

[5] Manka nebyla hereckým debutem Veroniky Jeníkové, ale šlo o její první velkou postavu. Kachyňa ji v témže roce obsadil do epizodní role zdravotní sestry v *Počítání oveček*.

[6] Bořivoj Navrátil vytvořil roli nemocničního lékaře v Kachyňově filmu *Už zase skáču přes kaluže* (1970). Primáře, ovšem s příjmením Ševít, si zahrál v *Sestřičkách* (1983).

[7] Ve dvou Kachyňových filmech se tyto svátky objevují už v názvu: *Tenkrát o vánocích* (1958) a *Vánoce s Alžbětou* (1968). Během štědrého večera se odehrává *Noc nevěsty* (1967).

[8] Naproti tomu v *Počítání oveček*, příběhu o Hance, malém sirotkovi s vrozenou srdeční vadou, k němuž scénář napsal Kachyňa s Karlem Čabrádkem, jsou Vánoce v nemocnici zobrazeny skutečně jímavě. Hrdinka během nich nalezne svou novou pěstounku.

[9] Na obě upozornila ve své recenzi mimo jiné Galina Kopaněvová: „(...) Toto dilema zůstalo scenáristicky nedořešené a nemohla je překonat ani Kachyňova režie, ke svému prospěchu tentokrát oprostěná od ornamentálního a estetizujících pohledů, velice citlivá v kompozici hereckého ansámblu, ale vůči scénáři jen „doprovodná“ tam, kde mohla a měla výrazněji akcentovat dobovou situovanost.“ Kopaněvová, G., Píšeme o filmu Pozor, vizita! *Záběr*, č. 26 (25. 12.), 1981, s. 4.

[10] Nejpodrobněji se Prepslovou postavou zabývala ve své recenzi Alena Bechtoldová, viz Bechtoldová, A., Pozor, vizita! *Film a doba*, č. 2, 1982, s. 99–100. Kritička věnovala Kachyňově filmu značnou pozornost už během jeho natáčení a celkově o něm napsala čtyři texty do různých periodik (*Film a doba*, *Kino a Záběr*).

[11] Návštěvnost v kinech byla u filmu *Pozor, vizita!* také velmi dobrá. V roce premiéry – 1982 – se stal třetím českým divácky nejúspěšnějším titulem (po filmech *Jak svět přichází o básníky* a *Upír z Feratu*). Více viz Hájek, Radko, Jak dopadly v kinech? *Zpravodaj ÚPF*, č. 4, 1984, s. 1–5.

Na televizních obrazovkách se těšil také velké oblibě. Např. v listopadu 1995, třináct let od své premiéry, byl v programu televize Nova nejsledovanějším českým filmem, viz -ap-, *Televizní žebříčky. Kinorevue*, č. 1, 1996, s. 70.